

54432
A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRA
IV. (TÁRSADALOM- ÉS NÉPRAJZI) SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI. 34. SZÁM.

EGYEDEM-BEGYEDEM

FOLKLORISZTIKAI ÉS NYELVÉSZETI TANULMÁNY
A KIOLVASÓ GYERMEKVERSEK KEZDETÉRŐL

ÍRTA

KELEMEN JÓZSEF

1937

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RT

B54432

A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRA
IV. (TÁRSADALOM- ÉS NÉPRAJZI) SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI. 34. SZÁM.

EGYEDEM-BEGYEDEM

FOLKLORISZTIKAI ÉS NYELVÉSZETI TANULMÁNY
A KIOLVASÓ GYERMEKVERSEK KEZDETÉRŐL

ÍRTA

KELEMEN JÓZSEF

1937

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RT

SZTE Klebelsberg Könyvtár
Egyetemi Gyűjtemény
2.

HELYBEN
OLVASHATÓ

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001035329

B 54432

1. Gyermekkori emlékeinkből sokáig fülünkbe cseng a kiolvasó gyermekversek kezdetéből ez az ikerszó. Valamennyiünknek jó ismerőse, de legtöbbször nem is sejtjük, hogy az országban milyen sokféle változatban forog ez a gyermekek ajkán. Ime a feltünőbbek közül egynéhány: *egyedem-begyedem, ögyedöm-bögyedöm, ögyödön-bögyödön, egyerem-begyerem, edrem-bedrem, igyrem-bigyrem, egedem-begedem, egden-begden, ededem-bededem, egyetem-begyetem, öködöm-böködöm, akadom-bakadom; egyedelém-begyedelém, egyedérem-begyedérem, ögyedézi-bögyedézi, igyérédi-bigyérédi; egyém-begyém, étyém-petyém, ecém-pécém, ötöm-bötöm, ököm-bököm, egyed-begyed* stb. Mindezek a változatok kiolvasóversek kezdeteként fordulnak elő elsősorban, de egyrészt csak bizonyos fajta kiolvasóversekben vannak meg, másrészt pedig ugyanazon típusú kiolvasóversekben többféle kezdő ikerszó is előfordulhat. Ha tehát ez ikerszó-változatok egymáshoz való viszonyát a származásukkal együtt tisztázni akarjuk, az összehasonlító vizsgálatnál a kiolvasó gyermekversek egész szövegét tekintetbe kell vennünk.

I.

2. Azokat a kiolvasó gyermekverseket, amelyekben az *egyedem-begyedem* és változatai előfordulnak, a következő főbb típusokba sorolhatjuk:

1. *Egyedem-begyedem*, tenger tánc,
Hajdú sógor mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
Csak egy falat kenyeret.

[Veszprém m. Tapolcafi Kiss Á. 27. IV. 2; Szeged (kézir.)]

Változatai: 1. Vas m. Szombathely Kiss Á. 28. IV. 5. — 2. Kemenesalja, v. ö. MNy. IV, 239. — 3—4. Veszprém, Komárom Nyr. I, 186. — 5. Fejér m. Adony, v. ö. MNy. IV, 239. — 6. Fejér m. Csákvár SzékS: Tr. 90. 198. sz. — 7. Fejér m. NGy. I, 345, innen Kiss Á. 28. IV.

9., de az *egyedem-begyedem* kezdetet *egyedelem-begyedelem* alakban közli. — 8. h. n. Kiss Á. 28. IV. 7. (Szóról-szóra ugyanez a változat: Somogy m. Gamás kézír. és Somogy m. Csurgó MNy. II, 464.) — 9. Somogy m. Mozsgó Nyr. VI, 283. — 10. Hont m. Helemba Nyr. III, 502. — 11. Nógrád m. Losonc Kiss Á. 28. IV. 11. — 12. Borsod m. Szihalom Nyr. IX, 334. — 13. Borsod m. Mezőkövesd (kézir. Dr. S. I.). — 13^a. Bars m. Léva Nyr. XX, 144. — 14. Szatmár m. Sima Kiss Á. 28. IV. 10. — 15. Szatmár m. Nagybánya Nyr. IV, 185. — 16. Szatmár m. Nagybánya Nyr. IX, 187, innen Kiss Á. 32. VIII. 1. — 17. Szamoshat Csűry: Szamoshati Szótár I, 191. — 18. Bihar m. Tóti Kiss Á. 29. V. 6. — 19. Szeged KálmSz. I, 78. 18. sz. és kézír. — 20. Szeged vidéke, Nagyszéksós (kézir.) — 21. Csongrád m. Kiskundorozsma (kézir.) — 22. Hódmezővásárhely NGy. II, 283. — 23. Hódmezővásárhely NGy. II, 284. — 24. Csanád m. Csanádapáca (kézir.) — 25. Csanád m. Mezőhegyes (kézir.) — 25^a. Bács m. Bajmok Nyr. XXXVII, 95. — 25^b. Biharm. Nagyszalonta Nyr. XLIII, 127. — 26. Kolozsvár, Buda 1880 k. (kézir. Dr. Udvarnok Hermann Antal sz. k.) — 27. Csík m. Csíkkozmas 1870 k. (kézir. Cs. Jósza János sz. k.) — 28. h. n. Kiss Á. 27. IV. 3. — 29. h. n. Nyr. III, 559, innen Kiss Á. 28. IV. 4. — 30. h. n. Kiss Á. 28. IV. 6. — 31. h. n. Kiss Á. 28. IV. 8. — 32. h. n. Kiss Á. 29. V. 2. — 33. h. n. Barna Jakab: A játékok könyve. Bp. é. n. 93.

34. Csongrád m. Tápé KálmSz. I, 78. — 35. Torontál m. Lőrincfalva KálmSz. III, 104. — 36. Torontál m. Szőreg KálmSz. III, 293. — 37. Székelyföld NGy. III, 225, innen Kiss Á. 32. VIII. 2. — 38. Csík m. Csíkkozmas 1870 k. (kézir. Cs. Jósza János sz. k.) — 39. h. n. Kiss Á. 32. VIII. 3. — 40. h. n. Kiss Á. 33. VIII. 4. — 41. h. n. Kiss Á. 33. VIII. 5. — 42. h. n. Kiss Á. 267. — 43—44. Zemplén m. Szürnyeg Nyr. XI, 94.

A változatok nagy számából s az ország legkülönbözőbb vidékeiről való adatokból arra következtethetünk, hogy a kiolvasó-verseknek ez a típusa az egész országban megvan, tehát valószínűleg igen régi.

A példaként közölt alapszöveget a legtöbb változatban még megtoldják bizonyos konvencionális szöveggel, amelyet rendszerint más kiolvasóversekből vesznek át. Leggyakrabban a *Szül-szál, szalmaszál*... vagy *Nyúl, nyúl, nyomadék*... vagy *Szedd ki, vedd ki*..., illetőleg ezek változatai fordulnak elő az alapszöveg kiegészítéseként, néha csak egyik vagy másik, máskor azonban egyszerre több is. Legtarkábbak ilyen szempontból a 12., 16., 35. és 41. számúak. A folytatás szempontjából a 34.—44. sz. változatok külön alcsoportban is összefoglalhatók, mivel a *mit kívánsz?* rímet a *mit kiált(sz)?* váltja fel s ezzel rendszerint átvezeti ez az új szöveg a kiolvasó-verset a *Vaspácával kongatom, Kon-kon Péter bácsi*...-féle változatokra. (V. ö. III—IV. típus!)

E típus verskezdetében az *egyedem-begyedem* és változatai a következő arányban fordulnak elő: *egyedem-begyedem* ~ *egyedem-begyedem* 25, *egyerelem-begyerelem* 3, *egyerelem-bederem* 1, *egyedem-bögyedem* 1, *ögyedem-bögyedem* 3, *ögyedem-bögyedem* 1, *egedem-begedem* 1, *ededem-bededem* 1, *egyetem-begyetem* 1, *akadom-bakadom* 1, *egyedelem-begyedelem* 6, *egyedelom-begyedelom* 1, *egyedérem-begyedérem* 1, *egyed-begyed* 1 vál-

tozatban. Ebből a feltűnő számarányból arra következtethetünk, hogy a szórványosan előforduló *egyedelem-begyedelem*-féle ikerszók s az egyszer előforduló *egyed-begyed* csak újabban kerülhettek bele ennek a típusnak a szövegébe. Az *egyedem-begyedem*-féle 2×3 szótagú ikerszók nagy elterjedtsége feltűnő, mert a kiolvasóvers. ritmusa alapján jogosan várhatnánk egy 2×2 szótagú **egyem-begyem*-féle változatot, mivel az alapszöveg 2—4. sorának ritmusa $4/3$ (2—2/2—1) tagozású, az első soré pedig $6/3$ (3—3/2—1):

Egyedem-begyedem / tenger tánc,
Hajdú-sógor / mit kí-vánsz? stb.

Ha tehát e kiolvasóversek kezdete valamikor 2×2 szótagú ikerszó volt, akkor az **egyem-begyem* > *egyedem-begyedem* helyettesítésnek már régen meg kellett történnie, mert az utóbbi nemcsak hogy teljesen kiszorította az előbbi, hanem maga is több változást szenvedett.

E típusban az első sor 2. fele következetesen 3-szótagú s csak lényegtelen eltéréseket mutat: *tengér tánc, tengér lánc, tengér tál* ~ *kendér tánc, kendér lánc* ~ *némét tánc* ~ *róka tánc*. Némely változatokban e félsort közbevetett szöveg késlelteti, pl. *dúz-búz* ~ *dús-bús* ~ *túz-búz* ~ *túr-búr* ~ *tüz-büz* ~ *üz-büz* ikerszók (16., 15., 35., 13^a., 12. és 39., 36. sz.).

Ritmikailag közel áll ehhez a következő típus:

II. *Egyedem, begyedem, türköske,*

Hova való menyecske?
Szántóföldön lakozik,
Egér-lyukba bujdosik.
Csir-csár, Szabó Pál,
Iszki, duszki ezt vedd ki,
Te menj el aludni.

[Veszprém Kiss Á. 31—32. VII. 2.]

Változatai: 1. h. n. Kiss Á. 32. VII. 3. — 2. h. n. Kiss Á. 32. VII. 4. — 3. Vas m. Szombathely Kiss Á. 32. VII. 5. — 4. Abaúj m. Nagyida (kézir. Dr. S. I.) — 4^a. Hajduszoboszló Nyr. XIV, 381. — 5. Bihar m. Nagyszalonta NGy. I, 355, innen Nyr. VI, 224, Kiss Á. 31. VII. 1. — 5^a. Nagyszalonta Nyr. XLIII, 126. — 6. Torontál m. Törökbecse KálmSz. II. 75, 7. sz. — 7. Torontál m. Törökbecse KálmSz. II. 75, 8. — 8. Torontál m. Torda KálmSz. II, 75. 9. — 9. Torontál m. Szaján KálmSz. II, 75, 10. — 10. Torontál m. Szaján KálmSz. II, 75, 11. — 11. Torontál m. Törökbecse KálmSz. II, 76, 13. [Csak az 1. sor tartozik ide, a folytatásban idegen eredetű elemek!] — 12. Pest m. Nagykőrös Nyr. XIII, 45.

A szombathelyi (3. sz.) változat 4 elemből olvadt össze, egyébként csak a torontáli változatok mutatnak feltűnőbb eltérést a folytatásban.

Az első félsor váltakozásai: *egyedem-begyedem* 1, *egyedem-begyedem*

dēm 2, *egedem-begedem* 3, *egyetem-begyetem* 1, *egyerem-begyerem* 1, *ögyedöm-bögyedem* 3, *egyedelem-begyedelem* 1, *ögyedelöm-bögyedelöm* 3 változatban. A 2×3 szótagú ikerszók tehát itt is túlsúlyban vannak s a 2×2 szótagúak teljesen hiányoznak, bár ennek a típusnak alapritmusa alapján is joggal elvárhatnók az *ëgyëm-bëgyëm-féle ikerszókat. A 2. félsor *törköcske, türkőcske, törtecske, törkécske, két kecske, kekecske, a kecske, bébicske, bébiske, bütymöcske, bökmőcske, billegény* váltakozást mutat. Az utolsó (a 7. számú változatban) nyilván a következő sorbeli — *menyecske* helyett álló — *kis legény* szó regresszív hasonító hatásának köszönheti feltűnő alakját. Figyelmet érdemel e félsorban a változatok következetes 3-szótagúsága, ami a következő típusnál is megfigyelhető:

III. *Egyedem, begyedem*, sarkantyú,
Nem vagyok én félnyakú,
Isten kovácscsa vagyok,
Szent Pál lovát patkóloom,
Vaspácával kongatom,
King-kong, Kóba Pál,
Három fogú boszorkány.

[Zala m. Dergecs Kiss Á. 33—34. VIII. 12.]

Ebben a típusban a 3—6. sor változatai a kiolvasó vers legállandóbb eleme. Maradandó voltát nagyrészt hangutánzó természetének köszönheti. Az itt közölt változat vége, vagyis a 6. sor második fele és a 7. sor, feltűnő, mert e helyett rendszerint a tulajdonképeni kiolvasó szöveg, pl. a *Szedd ki, vedd ki...* vagy az *Üsd ki, vesd ki...* valamely variánsa szokott állni.

Változatok: 1. h. n. Kiss Á. 33. VIII. 6. — 2. h. n. Kiss Á. 33. VIII. 8. — 3. h. n. Kiss Á. 34. VIII. 13. — 4. h. n. Kiss Á. 34. VIII. 14. — 5. Fejér m. Csákvár SzékS: Tr. 89. 196. sz. — 6. Nógrád m. Pálfalva Kiss Á. 33. VIII. 11. — 7—8. Heves m. Csépa Nyr. I, 187. — 9. Heves m. Dévaványa Nyr. XV, 93. — 9^a. Jász-Nagykunszolnok m. Kunhegyes Kiss Á. 33. VIII. 10. — 10—11. Csanád m. Csanádapáca (kézir., kevésbé eltérő két változat.) — 12. Hódmezővásárhely NGy. II, 283. [Kiss Á. 33. VIII. 7. erre hivatkozik, de tévesen, mert a szöveg nem ugyanaz.] — 13. (?) h. n. Kiss Á. 33. VIII. 7. — 14. Szeged (kézir.) — 15. Szeged KálmK. II, 183, 10. — 16. Bács m. Bajmok Nyr. VIII, 237, innen a forrás megnevezése nélkül Kiss Á. 33. VIII. 9. — 17. Torontál m. Törökbecse KálmSz. II, 76, 12. — 18. Torontál m. Egyházaskér KálmSz. III, 104. 129. sz. — 19. Torontál m. Klárafalva KálmSz. III, 293. [A 15. és 19. sz. már távolabbi változatok.] — 20. Bács m. Tisza melléke. Nyr. XLV, 142. — 21. Nagyszalonta Nyr. XLIII, 127. — 22. Uo. Nyr. XLIII, 130. (Vö. még uo. XLIII, 127. l. 18. sz.). Ugyanennek a kiolvasóversnek más kezdetű változatai: Kiss Á. 34—36. VIII. 15—27; Nyr.

IV, 185—6, IV, 333; SzékS: Tr. 104, 326. sz.; KálmSz. I, 77, II, 202, III, 105, 294; NGy. I, 354, VI, 267. stb.

Az első félsor váltakozásai ilyen arányúak: *egyedem-begyedem* 11, *egyetem-begyetem* 2, *egyeden-begyeden* 1, *ögyedöm-bögyedöm* 3, *egyedem-begyedem* 3 (2?, l. 13. sz.), *ögyedölöm-bögyedölöm* 1 változatban. A 2×3-szótagú első félsor tehát itt is uralkodó s a 2×2-szótagú ikerszó teljesen hiányzik, bár az alapritmusnak ez utóbbi felelne meg. Az *egyedem-begyedem*-féle ikerszók azonban valószínűleg csak később kerültek bele az ide tartozó kiolvasóversekbe, mert ezt a félsort sok változatban a *Pad alatt, pad alatt* ~ *Ez alatt, ez alatt* ~ *Padnál, padnál* stb. helyettesíti. Figyelemre méltó az említett utolsó változat, mert ez az alapritmusnak jobban megfelel. A második félsorban itt is 3 szótag van: *sarkantyú, sukkom Pál* (romlott szövegű változatban, 8. sz.), *karkantyú, kapantyú, kakkantyú, karrontyú, kallantyú* és *vaskampó*. A *Pad alatt, pad alatt* stb.-féle idézett kezdés mellett: *pallantyú, tarka tik, egy kis ház, Szabó Pál* 3-szótagúak, de előfordulnak a 4-szótagú a föld alatt, az ég alatt, e föld alatt, e pad alatt félsorok is. (Kiss Á. 34—36. VIII. 15—27. stb.) Az idetartozó versek tehát bizonyos mértékig ingadozó ritmusúak s ez az ingadozás a keveredés eredményének látszik. Figyelemre méltó azonban, hogy az ikerszóval kezdődő változatokon ez a ritmikai ingadozás — az eddigi adatok szerint — nem állapítható meg. Úgy látszik tehát, hogy az ikerszóval való versekzés egyszersmind határozott ritmikai intonálás is.

Az eddigi tárgyalt három típushoz ritmusát és szerkezetét tekintve egyaránt közel áll a következő:

IV. *Egyedem-begyedem*, sobolyó,
Kecskerágó mogyoró,
Szöllőhegyen tarka tyuk.
Én nem vagyok vén nyakú,
István lovát patkolok,
Rézpácával kongatok,
Kon, kon, Péter bácsi,
Szedd ki, vedd ki! Melyiket?
Ezt.

[Borsod m. Tiszapalkonya Kiss Á. 36. VIII. 30.]

Változatai: 1. Heves m. Balla Kiss Á. 36. VIII. 29. — 1^a. Uo. Nyr. XXX, 551. — 2. Arad m. Pécska KálmK. I, 212. 10. s innen Kiss Á. 29. V. 4. [A 2. sortól egészen másként.] — 3. Csanád m. Battonya KálmK. II, 182. 8. — 4. Torontál m. Szőreg KálmSz. III, 104. 128. sz. — 5. Torontál m. Szőreg KálmSz. III. 104. 127. sz. [E két utolsó romlott szöveg.] — 6. Bács m. Tisza melléke Nyr. XLV, 142.

Az első félsorban *egyedem-begyedem* 4, *ögyedöm-bögyedöm* 2, *egyem-begyem* 1, *ögyem-bögyem* 1 változatban fordul elő. Tehát itt is a

2×3-szótagú félsor dominál, de feltehető, hogy a 2×2-szótagú ballai változat az alapritmusnak megfelelően az eredetibb fokot őrizte meg. A 2. félsorban *csobojó, sobojó, csobolya, mogyoró* (1. sz.: a *csobogó* ill. *csobolyaó* helyet cserélt a második sorbeli *mogyoró* szóval) *csics gojó* (4. sz.) és *csicó-nácóm* (5. sz.) fordulnak elő: a félsor tehát — az erősen romlott szövegű utolsó változatot kivéve — itt is 3-szótagú.

Amint láttuk az I—IV. típus ritmikailag is, szerkezetileg is, az ikerszók használata szerint is közel áll egymáshoz. Ezzel szemben a következő két típus határozottan elkülönül emezektől mind a három szempontból.

V. A) *Ögyödöm-bögyödöm, bikkvására*

Szól a rigó rakoncára,

Cérnára, cinögére,

Cuc ki madár a mezőre.

[Hn. Kiss Á. 30. VI. 8. (Itt 6 sorba írva.)]

Változatai: 1. Veszprém Tóskoberénd Kiss Á. 30. VI. 7. — 2. Somogy m. Mozsgó Nyr. VI, 282, innen Kiss Á. 413. 2. sz. — 3. Baranya m. Rád Kiss Á. 31. VI. 14. — 4. Hont m. Tesmag Nyr. VIII, 570. — 5. Nógrád m. Nógrádverőce (kézir.). — 6. Heves m. Csépa Nyr. I, 187. — 6^a. Heves m. Váraszó Nyr. XX, 285. [Az első félsor után késleltetés.] — 7. Pest m. Tök Kiss Á. 31. VI. 15. — 8. Szeged (kézir.) — 9. Szeged vid. (kézir.) — 10. Csongrád m. Tápé KálmSz. I, 78, 17. sz. — 11. Szatmár m. Sima Kiss Á. 31. VI. 17. — 12. h. n. Kiss Á. 31. VI. 18. — 13. h. n. Kiss Á. 267. — Bizonyára ehhez a típushoz tartoznak még a következő, erősen romlott szövegű változatok is: 14. Bihar m. Nagyszalonta NGy. I, 355, innen Kiss Á. 29. V. 3. — 15. h. n. Kiss Á. 28. V. 1. — 16. h. n. Kiss Á. 29. V. 5. — 17. h. n. Kiss Á. 31. VI. 20. — 17^a. Fogras Nyr. XLV, 418 (csak az első sor). — 17^b. Szatmárnémet Nyr. XXII, 382.

Az *egyedem-begyedem*-féle ikerszó-alkotta első félsor után késleltetés van a következő öt változatban is (l. alább, 13. §.): 18. Udvarhely m. Fejér-Nyikó mell. NGy. XI. 182. (= Kríza: Vadrózsák 1863. 128, innen Barna Ferdinánd: A mordvaiak pogány istenei 69., KálmSz. II, 202. és Nyr. XXVIII, 179.) — 19. Torda-Aranyos m. Kiss Á. 27. IV, 1. — 20. Abaúj m. Hernádvéce (kézir. Dr. S. I.) — 21. h. n. Kiss Á. 31. VI. 16. — 22. h. n. Kiss Á. 49. XXXVIII. (Igen közel áll ezekhez két zürjén változat: a) Suomi II, 11. 33, innen Barna Ferdinánd: A mordvaiak pogány istenei 69—70. s innen KálmSz. II, 202. és Nyr. XXVIII, 108. — b) G. S. Lytkin zürjén nyelvkönyve után JSFOu. X. 25. Ez utóbbira Fokos Dávid igazgató úr hívta fel a figyelmemet.)

V. B) *Étyēm-pëtyēm | pëty vá-ráro,*

Szóll a rigó | rikon-cáro,

Cér-náro | cine-gére,

Hücs ki innen | a mez-zőre.

(Nyr. X, 94.)

23. Fejér m. Csurgó Nyr. X, 94. (a közölt szöveg). — 24. h. n. Kiss Á. 31. VI. 13. [Valószínűleg a 23. számúnak újabb kiadása.] — 25. Fejér m. NGy. I, 348, innen Kiss Á. 30. VI. 9. — 26. Fejér m. Bodmér Kiss Á. 30. VI. 11. — 27. Fejér m. Csákvár SzékS: Tr. 90. 199. sz. — 28. Komárom m. Nagygimánd Nyr. VII, 526. — 29. Bakony vid. Nyr. IV. 239. — 30. Somogy m. Csurgó NGy. VI, 267. — 31. h. n. [Somogy m. Szőkedencs?] Nyr. III, 560, innen Kiss Á. 30. VI. 6. — 32. h. n. [Somogy m. Szőkedencs?] Nyr. III, 560, innen Kiss Á. 30. VI, 12. — 33. h. n. Kiss Á. 30. VI. 10. — 34. Baranya m. Keszű, vö. MNy. IV, 239. — 35. Pest m. Kisoroszi Kiss Á. 30. VI. 5. — 36. Pest m. Dunavecse Nyr. III, 189; erre utal Nyr. III, 502 és Erd. Múz. VI. 69. — 36^a. Bács m. Borsod Nyr. XVII, 283. — 37. h. n. Kiss Á. 44. XIV. 8. — Valószínűleg idetartozik: 38. h. n. CzF. I, Előbeszéd 148 [csak a kezdősor van közölve.]

Összefüggésben vannak ezekkel a következő változatok:

V. C) 39. *Ētyém-pĕtyĕm pĕtĕy,*
Jászó jászó babaricskó
Uti fáni zĕtĕy.

[Fejér m. Csurgó Nyr. X, 95.]

40. Fejér m. Bodmér Kiss Á. 37. X. 7. — 41. Somogy m. Szenna Nyr. VIII, 237, innen Kiss Á. 44. XIV. 7. — 42. Szeged (kézir.) — 43. Bereg. m. Rákos Ethn. XVI, 308. — Csak a kezdősor (*Etyem-petyem, pontyom*) mutat némi rokonságot ezekkel: 44. Csanád m. Csanádapáca (kézir.) — 45. Szamoshat Csúry: Szamoshati Szótár I, 247.

E változatok közül egyesek még világosan tükrözik az alapszöveget, másoknál a szövegromlás már igen sokat eltüntetett az alapszövegből s más változatokból való részek is hozzátapadtak e szöveghez, de azért összehasonlító vizsgálattal kétségtelenül megállapítható az összetartozásuk.

E típusban a verskezdő félsor a következő váltakozásokat mutatja: A) 2×3 és 2×4 szótagú alakok: *ĕgyedĕm-bĕgyedĕm* 11, *egyedĕm-begyedĕm* 1, *egyerem-begyerm* 1, *őgyedĕm-bőgyedĕm* 1, *őgyödĕm-bőgyödĕm* 1, *őgyödĕn-bőgyödĕn* 1, *egyetem-begyetem* 1, *őgyötĕm-bőgyötĕm* 2, *ededem-bededem* 1, *öködĕm-bőködĕm* 2, *egyedelem-begyedelem* 2, *őgyedezi-bőgyedezi* 1 változatban; B—C) 2×2 -szótagú alakok: *egyed-begyed* 1, *ĕtyĕm-pĕtyĕm* ~ *etyem-petyem* 6, *ettyem-pettyem* 2, *ĕtyĕm-pecsem* 1, *eten-peten* 1, *ecem-pecem* 6, *ecen-pecen* 1, *ece-pece* 1, *ĕgyĕn-bĕgyĕn* 1, *egyem-begyem* 1, *ökĕm-bőkĕm* 1, *ötĕm-bötĕm* 1, *igyrĕm-bigrĕm* 1 változatban. Ha az *egyed-begyed* és *igyrĕm-bigrĕm* ikerszókat, valamint a 2×4 szótagú alakokat az *ĕgyedĕm-bĕgyedĕm*-félékhez számítjuk is — mivel ezekből kell magyaráznunk őket — az eredetileg 2×2 szótagú változatok száma így is 22, tehát ezek az összes többi változatok (27) mellett csaknem ugyanolyan számban vannak képviselve. Feltűnő az is, hogy a 2×3 és 2×4 -szótagú ikerszók kivétel nélkül *b*-vel kezdődő utótagot mutatnak, pl. *ĕgyedĕm-bĕgyedĕm* stb., ezzel szemben a 2×2 -szótagúak leginkább *p*-vel kezdődő utótaggal használatosak, pl. *ĕtyĕm-pĕtyĕm* ~ *ĕcĕm-pĕcĕm* stb.

Ez a típus abban is különbözik az eddigiektől, hogy a második félsorban szintén sok változattal találkozunk: *pëtyvárára, pëtymárára, pëtymájára, pityfalára, pitypal(l)ára, pitypollyába, pitymallára, pimpallára, pimpolára, pikuláré, pecmellőre, ficpolára, bökkmájára, bikkmájára, bikkvására, bükkmagyaró, bikavár, bugybollárom, bubbonlárom, tik vállára* (Kiss Á. 30. VI. 12: tíz válláro sajtóhiba), *tik monyára, öt mázsára, hat mázsára, vikóvár, rigmondóra ~ vigmondóra*. Ezek között hanghelyettesítéssel, asszociációval, népetymológiával keletkezett változatok egyaránt előfordulnak, de csaknem valamennyi 1+3 szótagú tagozódást mutat a vers rítmusával ellentétben! (Vö. pl. *Ěcēm- / pęcēm, / pitypa- / lára* és *pity-palára*).¹ Ez talán azzal magyarázható, hogy a nyelvérzék általában 1+3 szótagú ö s s z e t é t e l t é r z e t t e félsorban. Ezzel függ össze az is, hogy e félsor utolsó 3 szótagjának kezdete (*-várára ~ -falára ~ -palára* stb.) az ikerítésre jellemző *p ~ f ~ v ~ m* labiális mássalhangzó-váltakozást mutatja, amilyeneket pl. a *tere-ferre ~ tere-pere, serte-ferfél ~ serte-pertél, sus-mus ~ sus-pus, icki-vicki ~ icki-ficki* (MTsz)-féle ikerszó-párokban találunk.

Az 1+3 szótagú tagozódás következménye az is, hogy a C) alatt felsorolt változatok 3 ütemű sora 2—2 / 1 ritmusú, pl. *Ětyēm-pëtyēm, pëtyty* stb. Itt az utolsó ütemben *pëtyty, pęc* (< *pęc), *per, zecc* (és *pontyom* 44. sz. < *ponty* 45. sz.) váltakozás van. Ezek ritmikailag a IX. típusban tárgyalt *Ellen-bellen csík-félék*hez, sajtóságos *babaricskó ~ barbaricka ~ babalicska, papanoska, kunyorica* szavukkal pedig a X. típushoz állanak közel.

A változatok nagy száma, az egyes félsoroknak sokirányú és többszörös változásra valló váltakozása, az egész országban való elterjedtség, a zürjén változatok arra engednek következtetni, hogy ez a típus igen régi a magyarban, talán még az I. típusnál is régiebb.

Ritmikailag és a kezdet tekintetében közel áll ehhez a típushoz a következő:

VI. *Egyedem, begyedem, keszkenőben,*

Szól a rigó az erdőben,

Csík, csák, Szabó Pál,

Iszki, duszki, ezt vedd ki,

Te meg menj el aludni.

[Borsod m. Tiszapalkonya Kiss Á. 29. VI. 1.]

Változatai: 1. Vas m. Szombathely Kiss Á. 30. VI. 2. — 2. h. n. Kiss Á. 29. V. 8. — 3. h. n. Kiss Á. 30. VI. 3. — 4. h. n. Kiss Á. 30. VI. 4. — 5. h. n. Kiss Á. 31. VI. 19. — 6. h. n. Kiss Á. 36. VIII. 28. — 7. Fejér m. Csákvár SzékS: Tr. 89. 195. sz. — 8. Kassa. Nyr. III, 562. — 9. Kassa Nyr. XVII, 380. — 10. Gömör m. Rimaszombat Nyr. XII, 191. —

¹ Az eddigi adatok alapján határozottan 2 / 2 // 2 / 2 tagozásának kell tartanunk az idetartozó verseket, de nem lehetetlen, hogy 2 / 2 // 1 / 3 tagozás is előfordul, tehát pl. ... *pity- / palára*.

11. Zemplén m. Szürnyeg Nyr. XI, 95. — 12. Hajduszoboszló Nyr. XIV, 381. — 13. Szatmár Nyr. XVIII, 142. — 14. Bihar m. Nagyszalonta Nyr. XLIII, 127. 25. sz. — 15. Uo. Nyr. XLIII, 127. 9. sz. — Valószínűleg idetartoznak: 16. Bolton 110: 682. — 17. Szamoshat Csűry: Szamoshati szótár I, 191.

Az 1—2. sor leggyakrabban a *Szil-szál, szalmaszál* ... kezdetű rész változatával (*csik-csák* ..., *csír-csár* ...) folytatódik, de nem mindig. Legtöbb elemet az 5. sz. olvasztott magába.

Az első félsorban az *egyedem-begyedem* 5, az *egyedelem-begyedelem* 1 változatban fordul elő; ezekkel váltakoznak még: *egybe-megybe* 1; *egybe-begybe* 4; *egybem-begyem* 1; *egybe-kegybe* 1; *egyem-begyem* 1; *egden-begden* 2; *egdem-begdem* 1; *edrem-bedrem* 1 változatban. A 2×2-szótagú ikerszók tehát itt is nagyobb arányban fordulnak elő, bár az *egden-begden*, *edrem-bedrem* másodlagos rövidüléseknek látszanak: < *egedem-begedem* — ill. *egyerem-begyerem*-ből. Az *egyem-begyem* > *egyedem-begyedem* ikerszóhelyettesítés tehát itt is feltételezhető, annál inkább, mert az alapritmus itt is 4/4 (2—2/2—2) ill. 2/3 ~ 4/3 tagolású.

A második félsorban *keszkenőbe(n)*, *keszkendőben*, *két kendőbe*, *kis kendőbe*, *kerkendőbe* (8. sz.) (vö. *car pan derber* 16. sz. olv. *kerpendőbe*?): *kerekedem* (7. sz.) *keszkendőm* (6. sz.) és *cickándőjre* (17. sz.) váltakozás van: az összetartozás könnyen felismerhető.

VII. *Egyedelem, begyedelem,*

Városi vaskó,
Kilencedik zacskó,
Verebek valának,
Az útra szállanak.
Köles-szemet szedegetnek,
Sóriján,
Bóriján
Balog süti, Balog Pál,
Üsd ki,
Dobd ki,
Pöndöröcký Pöczky Pál.

[Fejér m. N. Gy. I, 345; Kiss Á. 40. XII. 1.]

Változatai: 1. Pest m. Tök Kiss Á. 40. XII. 2. — 2. Fejér m. Csákvár SzékS: Tr. 89—90. [Romlott szöveg.]

Más kezdettel: Kiss Á. 40—41. XII. 3—8.

Az első sorban: *egyedelem-begyedelem, igyerédi-bigyerédi (igyērēdi-bigyērēdi* vö. I h á s z Gábor, Magyar nyelvtan ⁶1858, 124; *igyirīdi-bigyirīdi* h. n. CzF. I, Előbeszéd 148 s késleltetve *eredi-bigyeredi*, l. 2. sz.). Az eredeti második félsor, úgy látszik, teljesen eltűnt, nyilván azért, mert a 4+4 szótagú ikerszó maga is kitölti a sort. Ez a típus újabb keletű:

erre utal a változatos szöveg és ritmus, sőt talán az adatok gyér száma is ezzel függ össze.

Ezzel végig is tekintettük a kiolvasó gyermekversek azon főbb típusait, amelyekben az *egyedem-begyedem* valamely változata előfordul. Néhány változatot azonban még be kell mutatnunk annak igazolására, hogy az *egyedem-begyedem*... kezdetű gyermekversek idegen eredetűekkel keverkeztek:

VIII. A : *Egedem-begedem*, cziczki redem,
Trun, trubi verba rub rak,
Széta, szita, szotty,
Ha én téged kítaszítlak,
Ugorj te nagy trotty,

[H. n. Kiss Á. 44. XIV. 3.]

B : *Egyedem-begyedem*, cziczimé
Ábri-fabri dominé
Ekszblót, czingerblót,
Iszki, duszki, menj el aludni.

[Borsod m. Tiszapalkonya Kiss Á. 49. XLI.]

Változatai: 1. Szatmár m. Nagybánya Nyr. IV, 185. Innen: Barna Ferdinánd: A mordvaiak pogány istenei 69. és Nyr. XXVIII, 179. [Nagybányán magyar változat is! I. típus 15. sz.] — 2. Szabolcs m. Földes Nyr. III, 331. — 3. Kassa Nyr. III, 562. — 3^a. Kassa Nyr. XVII, 380. [Ugyanott magyar változat is! VI. típus 8. sz.] — 4. Abaúj m. Nagyida (kézir. Dr. S. I.) [Ugyanott magyar változat is. II. típus 4. sz.] — 5. Heves m. Dévaványa Nyr. XV, 93. [Uo. magyar változat is. III. típus 9. sz.] — 5^a. Gömör m. Rimaszombat Nyr. XII, 191 és Ethn. III, 203. I. jegyzet. — 6. Bereg m. Rákos és vid. Ethn. XVI, 308. — 7. Torontál m. Törökbecse KálmSz. II, 76. 13. sz. [Ugyanott magyar változatok is; II. típus 6, 7. sz. és III. típus 17. sz.] — 8. Kolozsvár (kézir. Dr. S. I.) — 9. h. n. (egy novel-lából, kézir. Dr. S. I.). — 10. Bihar m. Nagyszalonta Nyr. XLIII, 127. — 11. Komárom m. Tata Nyr. XLIII, 312.

Az első félsor változatai: *egyedem-begyedem* 6, *egyedem-begyedem* 1, *egedem-begedem* 1, *egden-begden* 1, [ugyanott magyar változatban is], *egdem-begdem* 1, *egede-begede* 1, *egyederem-begyederem* 1, *ögyedelöm-bögyedelöm* 1 változatban. A második félsor szótagszáma itt is 4 vagy 3, mint a magyar változatoknál.

Kiolvasó gyermekverseinknek az idegen eredetűekkel való vegyülése szempontjából két tanulságot nyújtanak adataink: e vegyülésnek két fontos feltétele az egyező ritmikai tagolódás és a változatok földrajzi érintkezése. Talán az sem véletlen, hogy ilyen kontaminált változatokra csak a nyelvterület szélső területeiről valók az adatok: Komárom, Abaúj, Gömör, Heves, Bereg, Szabolcs, Szatmár, Torontál, Kolozs megyékből.

Az *egyedem-begyedem*-féle kiolvasó gyermekverskezdetek eddig tárgyalt változatai kétségtelenül genetikus kapcsolatban is vannak egymással. Van azonban még két idetartozó ikerszó, amellyel kiolvasó versket kezdenek a gyermekek s az eddig tárgyalt típusokban nem fordulnak elő. Ezek az *ellem-bellem* és az *ęc-pęc*-féle ikerszók.

Az *ellem-bellem* és változatai két típusban fordulnak elő:

IX. *Ellen-bellen*, csik,
Zsiros a mácsik,
Ecetet a csikra,
Mézet a mácsikra,
Bagó szemű szoknya,
Szép lány, a ki szokta.

[Zala m. Tapolca Kiss Á. 36. IX. 1.]

Változatai: 1. Veszprém Kiss Á. 36. IX. 2. — 2. Veszprém m. Kup NGy. VIII, 368. — 3. Veszprém m. Újmalomsok Kiss Á. 36. IX. 3.

Ez a típus egészen elüt az eddigiektől, de azért lehetséges, hogy ritmikailag az V. típusban tárgyalt „*Étyëm-pëtyëm pëtyvárára*“ ill. az „*Étyëm-pëtyem-pëty*“-félékből fejlődött. A földrajzi elterjedés adatai is megegyeznek.

Az ikerszó alakjai: *ellen-bellen* 2, *elen-pelen* 1, *ele-bele* 1 változatban. A második félsor mindig *csik*.

X. *Ellem-bellem*, bombárosi,
Som, som kutya tatárosi,
Ezd meg, üzd meg, gödör viszi.
Lebuka!

[Fejér m. Bodmér. Kiss Á. 36. X. 3.]

Változatai: 1. h. n. Kiss Á. 36. X. 1. — 2. Fejér m. Nagysáp Kiss Á. 36. X. 2. — 3. Pest m. Tinnye. Nyr. VII, 333, innen a forrás megjelölése nélkül Kiss Á. 101. l. 19. sz. — 4. h. n. [Somogy m. Szökedenec?] Nyr. IV, 41, innen Kiss Á. 37. X. 4. [Az eredeti közlemény „*Elémbelém bérmározi*“ szövege helyett Kiss Á.-nál „*Ellem-bellem*, bérmározni“ van!]. — 5. Bács m. Bajmok Nyr. VIII, 237, innen a forrás megjelölése nélkül Kiss Á. 44. XIV. 4. — 6. Torontál m. Tiszahegyes KálmSz. II. 77, 22. sz., innen Kiss Á. 37. X. 5. (Romlott szöveg, vö. magyar, német és szláv lakosság a közölt helyen!) — 7. Torontál m. Torda KálmSz. II, 77. 24. sz. — 8. Torontál m. Szaján KálmSz. II. 77, 23. sz.

Ugyanez az ikerszó fordul még elő a következő kontaminált változatokban: 1. h. n. Kiss Á. 37. X. 6: *Ellem, bellem / Tunka! / Funka / Lajbesz, / Lejbesz.* — 2. Fejér m. Csurgó Nyr. X. 95: *Elem pelem piapám / Pusi sémsi kuti / Tere ruzsi jé ku ka.* — 3. Torontál m. Padé KálmSz. II,

77—8. 25. sz.: Ellen-bellen / Vikátí / Tával tuma / Tumatí / Czukor ló / Iglis-figlis / Guta figlis / Az apád. / Ett-pett / Tutt-futt / Tráusz!

Az előző típussal szemben jóval nagyobb területről valók az adatok, de ritmikailag még közelebb áll az V. típusban tárgyalt *Étyem-pétyem-pétyvárara-félék*hez.

Az ikerszó változatai: *ellēm-bellēm* 5, *ellen-bellen* 3, *elēm-belēm* 1, *elem-pelem* 1, *ellán-pëllán* 1, *illán-pillán* 1 változatban.

Feltűnő a torontáli *ellán-pëllán* ~ *illán-pillán* változat, továbbá az a körülmény, hogy a IX—X. típusban kizárólag csak 2×2-szótagú ikerszók fordulnak elő s hogy a szövegváltozatok sem mutatnak semmi kapcsolatot az I—VII. típus alapszövegével. Az alapváltozatnak látszó *ellēm-bëllēm ikerszó nagyon hasonlít egy török kiolvasóvers *allem-bellem* kezdetéhez (Bolton 64:20.), de ritmus és szöveg szempontjából nem mutatnak egyezést a magyar és török változatok s ezért valószínűleg az *ëgyedēm-bëgyedēm*-nek *ëgylēm-bëgylēm alakjából kell kiindulnunk a magyarázatunkban (l. alább 8. §.)

XI. *Ec-pec*, kimehetsz

Holnap reggel kijöhetsz.

[Fejér m. Bodmér Kiss Á. 26. II. 1.]

Változatai: 1. h. n. Kiss Á. 26. II. 2. — 2. Pest m. Dunavecse Nyr. III, 189. — 3. Pest m. Áporka Nyr. XX, 575. — Távlabbiak: 4. Szeged (kézir.) — 5. Borsod m. Mezőkövesd (kézir. Dr. S. I.).

Kiss Á. 26—27. II. 3—6. még négy változatot közöl, de azok más típusba tartoznak.

Az ikerszó változatai: *ec-pec* 2, *hec-pec* 1, *ec-bec* 1, *egy-begy* 1, *egy-megy* 1 változatban. E változatok a 3. sz. kivételével közvetlenül nem hozhatók kapcsolatban az *ëgyedēm-bëgyedēm-félék*kel, de látni fogjuk, hogy közvetve mégis kapcsolatban vannak amazokkal.

*

Végigtekintettünk azokon a kiolvasó verseken, amelyek tekintetbe jöhetnek az *ëgyedēm-bëgyedēm-féle* ikerszavak egymáshoz való viszonyának és eredetének vizsgálatában. A következőkben sorra megvizsgáljuk e változatokat abból a szempontból, hogy megállapíthassuk, melyek azok az eredeti ikerszók, amelyek már egymásból nem vezethetők le. E vizsgálatunkban persze tekintettel kell lennünk a földrajzi elterjedésre, a hangváltozásokra, az analogias változásokra, a gyermeknyelv sajátos hangrendszerére és — versről lévén szó — a szöveg ritmikus tagozódására is.

II.

3. Mivel ezekről az ikerszókról eddig semmiféle egybeállítással nem rendelkezünk, az egyes változatok előfordulására vonatkozó adatokat is összeállítjuk:

1. *egyedem-begyedem* (a magánhangzók minőségének jelölése nélkül): Vas m. Szombathely Kiss Á. 30. VI, 2; Kemenesalja MNy. IV, 239; Zalam m. Dergecs Kiss Á. 33. VIII, 12; Somogy m. Csurgó MNy. II, 424; Veszprém Nyr. I, 186; uo. Kiss Á. 31. VII, 2; Veszprém m. Tapolcafi Kiss Á. 27. IV, 2; Komárom Nyr. I, 186; Fejér m. NGy. I, 345, innen Nyr. VI, 224; Fejér m. Csákvár SzékS: Tr. 89, 90 (3 adat: 196, 198, 200. sz.) innen Nyr. VIII, 283; Pest m. Tök Kiss Á. 31. VI, 15; Pest m. Solt MNy. IV, 239; Heves m. Csépa Nyr. I, 187 (3 adat); Hont m. Tesmag Nyr. VIII, 570; Gömör m. Rimaszombat Nyr. XII, 191, Ethn. III, 203; Borsod m. Mezőkövesd (kézir. Dr. S. I.); Borsod m. Szihalom Nyr. IX, 334; Borsod m. Tiszapalkonya Kiss Á. 29. VI, 1; Kiss Á. 36. VIII, 30; Kiss Á. 49. XLI; Bereg m. Rálkos és vidéke Ethn. XVI, 308; Zemplén m. Szürnyeg Nyr. XI, 94 (két változatban); Szatmár m. Sima Kiss Á. 31. VI, 17; Szamoshat Csűry: Szamoshati Szótár I, 191; Jász-Nagykun-Szolnok m. Kunhegyes Kiss Á. 33. VIII, 10; Bihar m. Tóti Kiss Á. 29. V, 6; Bihar m. Nagyszalonta Nyr. XLIII, 127 (2 változatban); Csanád m. Csanádapáca (kézir.); Csanád m. Mezőhegyes (kézir. két változatban); Bács m. Tisza melléke Nyr. XLV, 142 (2 változatban); Bács m. Bajmok Nyr. XXXVII, 95; Szeged és vid. (kézir. 6 változatban); Kolozsvár, Buda 1880 k. (kézir. Dr. Udvarnok Hermann Antal sz. k.); Kolozsvár (kézir. Dr. S. J.); — hely nélkül: Kiss Á. 28. IV, 7; 28. IV, 8; 28. V, 1; 29. V, 2; 30. VI, 4; 31. VI, 16; 34. VIII, 13; 34. VIII, 14; 49. XXXVIII; Kiss Á. 267; (kézir. Dr. S. I.: egy novellából); Nyr. XLV, 409. Nem ide tartozik: Kiss Á. 29. V. 4. és Kiss 33. VIII. 9, mert az idézett helyeken — KálmK. I, 212. és Nyr. VIII, 237. — a magánhangzó minősége jelölve van.

2. *ëgyedëmbëgyedëmb* (az *ë* hang jele rendszerint *é*): Somogy m. Nyr. IV, 170; Somogy m. Gamás (kézir.); Bars m. Léva Nyr. XX, 144; Hont m. Helemba Nyr. III, 502; Heves m. Dévaványa Nyr. XV, 93 (két változatban); Szabolcs m. Földes Nyr. III, 331; Szatmár m. Nagybánya Nyr. IV, 185; Bihar m. Nagyszalonta Nyr. XLIII, 126, 127, 130 (5 változatban); Bács m. Bajmok Nyr. VIII, 237, innen pontatlanul Kiss Á. 33. VIII, 9; Pest m. Nagykőrös Nyr. XIII, 45; Csanád m. Battonya KálmK. II, 182.

2^a. *ëgyedëmbëgyedëmb* Heves m. Váraszó Nyr. XX, 285.

3. *ëgyëdëmbëgyëdëmb* (az *ë* hang jele *é*): Arad m. Pécska KálmK. I, 212, innen az *ë* jelölésének elhagyásával Kiss Á. 29. V. 4.

4. *ëgyeden-bëgyeden*: h. n. Kiss Á. 33. VIII, 8; Szeged (kézir.).

5. *ëgyetem-bëgyetem*: Hódmezővásárhely NGy. II, 283, innen tévesen „egyedelem-bëgyedelem“ alakban Kiss Á. 33. VIII, 7; uo. NGy. II, 284;

Bihar m. Nagyszalonta NGy. I, 355, innen Kiss Á. 31. VII, 1; u. o. NGy. I, 355, innen Nyr. VI, 224. és Kiss Á. 29. V, 3; h. n. Kiss Á. 33. VIII, 6; h. n. Nyr. III, 455.

6. *egyere-m-begyere-m*: Székelyföld NGy. III, 225, innen hibás utalással Kiss Á. 31. VIII, 2; Csíkkozmás 1880 k. (kézir. Cs. Jósa János); Fogaras Nyr. XLV, 418; Nógrád m. Losonc Kiss Á. 28. IV, 11; Szatmárnémeti Nyr. XXII, 382. h. n. Kiss Á. 267; h. n. Kiss Á. 32. VIII, 2.

7. *egyere-m-bedere-m* h. n. Kiss Á. 33. VIII, 4.

8. *edre-m-bedre-m* h. n. Kiss Á. 36. VIII, 28.

9. *igyere-m-bigyere-m* Fejér m. Csákvár SzékS: Tr. 90. 199. sz.

10. *egede-m-begede-m* Vas' m. Szombathely Kiss Á. 28. IV, 5; uo. 32. VII, 5; Nógrád m. Pálfalva Kiss Á. 33. VIII, 11; h. n. Kiss Á. 32. VII, 4 és u. o. 44. XIV, 3; Abaúj m. Hernádvécse (kézir. Dr. S. I.); Abaúj m. Nagyida (kézir. Dr. S. I. két változatban).

10^a. *egede-begede* Komárom m. Tata Nyr. XLIII, 312.

11. *egde-m-begde-m*: Kassa Nyr. III, 562. (két változatban). Vö. Bolton 110: 683.

11^a. *egde-m-begde-m* Kassa Nyr. XVII, 380. (két változatban).

12. *edede-m-bede-m*: h. n. Kiss Á. 27. IV, 3; Nógrád m. Nógrádverőce (kézir.).

13. *egyedöm-bögyedöm*: Torontál m. Lőrincfalva KálmSz. III, 104.

14. *ögyedöm-bögyedöm*: Csongrád m. Tápé KálmSz. I, 78 (2-szer); Szeged KálmK. II, 183; Szeged Felsőváros KálmSz. I, 78; Torontál m. Törökbecse KálmSz. II, 75; Torontál m. Padé u. o. 75; Torontál m. Szaján u. o. 57; Torontál m. Szőreg KálmSz. III, 104 (2-szer) és 293; Torontál m. Egyházaskér u. o. 104; Torontál m. Lőrincfalva u. o. 104; Torontál m. Klárafalva u. o. 293.

15. *ögyedön-bögyedön*: Somogy m. Mozsgó Nyr. VI, 283.

16. *ögyödöm-bögyödöm*: h. n. Kiss Á. 30. VI, 8.

17. *ögyödön-bögyödön*: Somogy m. Mozsgó Nyr. VI, 282, innen Kiss Á. 413. 2. sz.

18. *ögyötöm-bögyötöm*: Udvarhely m. Fejér-Nyikó mell. Vadr. 182, 21 (NGy. XI), 182; Todra Aranyos m. Kiss Á. 27. IV, 1.

19. *öködöm-böködöm*: Veszprém m. Tósokberénd Kiss Á. 30. VI, 7; Baranya m. Rád Kiss Á. 31. VI, 14.

20. *akadom-bakadom*: h. n. Kiss Á. 33. VIII, 5.

21. *egyedelem-begyedelem*: Fejér m. NGy. I, 345. innen Nyr. VI, 224. és Kiss Á. 40. XII, 1; Fejér m. Csákvár SzékS: Tr. 89. 195. sz.; Szatmár m. Sima Kiss Á. 28. IV, 10; Szatmár m. Nagybánya Nyr. IX, 187, innen a forrás megjelölése nélkül Kiss Á. 32. VIII, 1 (vö. még Nyr. IX, 185); Szamoshat Csűry: Szamoshatí Szótár I, 191 (3 változatban); Hajdúszoboszló Nyr. XIV, 381; Csanád m. Csanádapáca (kézir.: két változatban); h. n.: Kiss Á. 28. IV, 6; u. o. 31. VI, 18; u. o. 31. VI, 20; u. o. 32. VIII, 3. Nem tartoznak ide: Kiss Á. 28. IV, 9 (az eredeti változatban „egyede-m-begyede-m“ NGy. I, 345) és Kiss Á. 33. VIII, 7 (az eredeti változatban „egyetem-begyetem“ NGy. II, 283.).

22. *egyedelöm-begyedelöm*: Hódmezővásárhely NGy. II, 283.
23. *ögyedelöm-bögyedelöm*: Torontál m. Törökbecse KálmSz. II, 75, 76; Torontál m. Torda u. o. 75.
24. *ögyedölöm-bögyedölöm*: Torontál m. Törökbecse KálmSz. II, 76, innen a forrás megnevezése nélkül Kiss Á. 32. VII, 6.
25. *ögyedezi-bögyedezi*: h. n. Kiss Á. 29. V, 5.
26. *egyederem-bögyederem*: Szatmár m. Nagybánya Nyr. IV, 185, innen Nyr. V, 70, Barna Ferd.: A mordvaiak pog. istenei 69. és Nyr. XXVIII, 179.
27. *egyedérem-bögyedérem*: h. n. Nyr. III, 559, innen Kiss Á. 28. IV, 4, Nyr. IV, 270 és Kúnos, Simonyi-féle Tanulm. I, 3: 248.
28. *igyērēdi-bigyērēdi*, vö. Ihász Gábor, Magyar nyelvtan 1858, 124 és Nyr. III, 454.
29. *igyirīdi-bigyirīdi*, h. n. [Csallóköz] Czuczor, Athenaeum 1837. I, 235; innen CzF. I, Előbeszéd 148, innen Nyr. IV. 271.
30. *igyerēdi-bigyerēdi* Pest m. Tök Kiss Á. 40. XII, 2.
31. *eredi-bigyeredi* Fejér m. Csákvár SzékS: Tr. 89—90.
32. *egyed-begyed* Fejér m. Adony MNy. IV, 239; Baranya m. Keszű u. o. (Vö. még Pest m. Solt MNy. IV, 239; Szatmár m. Mánd Nyr. XIX, 335, MTsz.).
33. *egyem-begyem* Heves m. Balla Kiss Á. 36. VIII. 29; h. n. Kiss Á. 31. VI. 19; h. n. [Csallóköz] Czuczor, Athenaeum 1837. I, 235; innen CzF. I, Előbeszéd 148. — Valószínűleg ide tartoznak még gyermekjáték szövegében ezek: Borsod m. Sajószöged Kiss Á. 408. 24. sz.: változata h. n. K. Á. 151. 22. sz.
- 33^a. *ęgyem-bęgyem* Heves m. Balla Nyr. XXX, 551.
34. *ęgyęn-bęgyęm* Komárom m. Nagyigmánd Nyr. VII, 526.
35. *ettyem-pettyem*: Pest m. Kisoroszi Kiss Á. 30. VI, 5; Szamoshát Csűry: Szamosháti Szótár I, 247.
36. *etyem-petyem*: Somogy m. Csurgó NGy. VI, 267; h. n. Kiss Á. 31. VI, 13; Csanád m. Apáca (kézir.).
37. *ętyęm-pętyęm* Bakony vid. Nyr. IV, 239, innen Nyr. V, 256; Fejér m. Csurgó Nyr. X, 94, 95.
- 37^a. *ętyęm-pecsem* Bács m. Borsod Nyr. XVII, 283.
38. *eten-peten* h. n. Kiss Á. 44. XIV, 8.
39. *ötöm-bötöm* h. n. [Somogy m. Szökedencs?] Nyr. III, 560, innen Kiss Á. 30. VI, 12.
40. *ököm-bököm* h. n. [Somogy m. Szökedencs?] Nyr. III, 560, innen Kiss Á. 30. VI, 6.
41. *ecem-pecem*: Fejér m. NGy. I, 348, innen Kiss Á. 30. VI. 9; Fejér m. Bodmér Kiss Á. 30. VI, 11; u. o. Kiss Á. 37. X, 7; Pest m. Dunavecse Nyr. III, 189, innen Nyr. III, 502; innen Erd. Múz. VI, 69; Bereg m. Rákos és vidéke Ethn. XVI, 308; h. n. Kiss Á. 30. VI, 10.
42. *ecen-pecen* Szeged (kézir.).
43. *ece-pece* Somogy m. Szenna Nyr. VIII, 237, innen Kiss Á. 44. XIV, 7.

44. *ellem-bellem*: Fejér m. Bodmér Kiss Á. 36. X, 3; Pest m. Tinnye Nyr. VII, 333, innen a forrás megnevezése nélkül Kiss Á. 101. I. 19. sz.; h. n. Kiss Á. 36. X, 1; h. n. Kiss Á. 37. X, 6. h. n. [Csallóköz] Czuczor, Athenaeum 1837. I, 235. — Nem tartoznak ide: Kiss Á. 44. XIV. 4 (az eredeti változatban „ellém-bellém“ Nyr. VIII, 237) és Kiss Á. 37. X, 4 (az eredeti változatban „elém-belém“ Nyr. IV, 41).
45. *ellēm-bellēm* Bács m. Bajmok Nyr. VIII, 237.
46. *elēm-belēm* h. n. [Somogy m. Szökedencs?] Nyr. IV, 41, innen az ékezet elhanyagolásával Nyr. IV, 270, Kúnos 248 és Kiss Á. 37. X, 4.
47. *elem-pelem*: Fejér m. Csurgó Nyr. X, 95.
48. *ele-bele*: Veszprém Kiss Á. 36. IX, 2.
49. *ellen-bellen*: Zala m. Tapolca Kiss Á. 36. IX, 1; Veszprém m. Újmalomsok Kiss Á. 36. IX, 3; Fejér m. Nagysáp Kiss Á. 36. X, 2; Torontál m. Tiszahegyes KálmSz. II, 77, innen a forrás megnevezése nélkül Kiss Á. 37. X, 5; Torontál m. Padé KálmSz. II, 77—8. (Vö. még: KálmSz. I, 212; Szeged Felsőváros).
50. *elen-pelen*: Veszprém m. Kup NGy. VIII, 368.
51. *ellán-pellán*: Torontál m. Torda KálmSz. II, 77.
52. *illán-pillán*: Torontál m. Szaján KálmSz. II, 77.
53. *ec-pec* Fejér m. Bodmér Kiss Á. 26. II, 1; Pest m. Dunavecse Nyr. III, 189.
- 53^a. *hec-pec* Pest m. Áporka Nyr. XX, 575.
54. *ec-bec*: h. n. Kiss Á. 26. II, 2.
55. *ecs-kecs*: Fejér m. Bodmér Kiss Á. 26. II, 4.
56. *egybe-megybe*: h. n. Kiss Á. 29. V, 8.
- 56^a. *egybe-begybe* Zemplén m. Szürnyeg Nyr. XI, 95; Szatmár Nyr. XVIII, 142; Hajdúszoboszló Nyr. XIV, 381.
- 56^b. *ęgybe-bęgybe* Bihar m. Nagyszalonta Nyr. XLIII, 127.
56. *egybem-begybem* Gömör m. Rimaszombat Nyr. XII, 191.
57. *egybe-kegybe*: h. n. Kiss Á. 30. VI, 3.
58. *egy-megy* Borsod m. Mezőkövesd (kézir. Dr. S. I.).
59. *egy-begy* Szeged (kézir.).
- (?) 60. *egyre-begyre* (gyerm. ját. szövegében) Fejér m. Veleg Kiss Á. 285. 28. sz.

III.

4. Az *ęgyedęn-bęgyedęn*-féle változások (4., 11., 15., 17., 34., 38., 42., 49—52. sz.) szóvégi *-n*-je feltűnő az ikerszó második tagjának *b*, *p* kezdete miatt, ezért arra is gondolhatunk, hogy a valóságban ezeket mindig *m*-mel ejtik. A 34. sz. *ęgyęn-bęgyęm* (*pęty várára*) változat mindenestre lejegyzési vagy sajtóhiba, a többieknél azonban feltehető az *-n ~ ę* ejtés is, mivel az ikerszó után legtöbbször *k*, *t*, *c*, *cs*, *sz* szókezdét következik (kappantyú, kerkendőbe, tenger tánc, cicimé, szecs-kás veder, csik). Ebben az esetben tehát vagy megőrzött régiség az *-n* (vö. 13. §), vagy pedig regresszív hasonulás eredménye. A hasonulás így történhetett: *ęgyedęn-bęgyedęn* (tengőz tánc 15. sz.) < *ęgyedęm-bęgyedęn (tengőz

tánc) < *ögyedöm-bögyedöm* (tengör tánc). Ilyen esetekből persze elvonással önállósulhatott az *n*-végű ikerszó s ezután olyankor is *n*-nel ejthették, amikor nem volt meg ennek az ejtésnek a fonetikai oka, pl. magánhangzóval, vagy *v*, *b*-vel kezdődő szó (öt mázsára 17. sz., vikáti, babérosi, borbánicska 48. sz., pamarító 50. sz., pamparító 51. sz.) előtt.

5. A magánhangzók szempontjából legelterjedtebb az *egyedem-begyedem* hangzású alak, (1—2., 4—7., 10., 12. sz.) mert az *ë-ző* nyelvjárások *egyedem-begyedem* közlésű alakjait is kétségtelenül így ejtik. Ennek *ö-ző* nyelvjárásokban legelterjedtebb alakja *ögyedöm-bögyedöm* (14—15. sz.: Somogy, Csongrád és Torontál m. területéről való adatok.) A 13. sz. *egyedem-bögyedöm* vagy egyéni változat vagy sajtóhiba. Figyelmet érdemelnek az *egyödém-bögyödém* (3. sz.) *ë-ző* és *ögyödöm-bögyödöm*, *ögyödön-bögyödön*, *ögyötöm-bögyötöm* (16—18. sz.) *ö-ző* nyelvjárású alakok, mert ezek szerint az *egyedem-bögyedem* és *egyedem-begyedem*-féle alakoknál is régebbi *egyödém-bögyödém* alakból kell kiindulnunk. Így azonban egyszerre érthetők az *edrem-bedrem* (8. sz. < *ädërém-bädërém, vö. *egerem-bederem* 7. sz., *ededem-bededem* 12. sz.), *igyrem-bigyrem* (9. sz. < *igyërém-bigyërém, vö. *egerem-begerem* 6. sz., *igyërëdi-bigyërëdi* stb. 28—31. sz.) és *egden-begden* (11. sz. < *ägödém-bögödém*, vö. 10. sz.) kétszótagú változatok. Ezek ugyanis a két nyíltszótagos hangtörvénynek megfelelően veszítették el második szótagbeli *ë* hangjukat.^{1a} Az *öködöm-böködöm* (19. sz.) *ö* hangja valószínűleg népetimológiára utal — épp úgy, mint *k* hangja —, mert *ëzö* vidéken is előfordul ez a változat, ahol a *böködöm* ragozott ige családjába került az értelmét-vesztett ikerszó. Sokkal homályosabb az *akadom-bakadom* (20. sz.) változat vokalizmusa, de abból a körülményből, hogy ugyanez a vers a szöveg egyéb helyeiben is közeledést mutat a „*Pad alatt, pad alatt palanttyú...*” kezdetű kiolvasóversekhez, arra kell gondolnunk, hogy az *akadom-bakadom* (< *öködöm-böködöm*?) is a *pad alatt, pad alatt* verskezdet hatására lett mélyhangúvá.

6. Az *egedem-begedem*, *egede-begede*, *egdem-begdem*, *egden-begden* változatok (10—11. sz.) *g* hangja másodlagos, korábbi *gy* helyén. Feltűnő, hogy az ismert helyről közölt adatok a magyar nyelvterület széleiről valók: Vas, Komárom, Nógrád és Abaúj-Torna megyék területéről. Mivel pedig a gyermeknyelvben a *gy* hang jóval korábban jelentkezik a *g*-nél (vö. Vértess József, A gyermeknyelv hangtana 1905, NyF. 22: 15—16. l.), a *g*-s változatokban talán idegen hatást kell látnunk. Így hangzik ez a h. ném. *hegedem-begedem* alakban is (Pest m. Harta Fél Edit, Harta néprajza 1935. 91.).

Az *ededem-bededem*, *edrem-bedrem* (12., 8. sz.) változatok *d* < *g* (~ *gy*) hangja gyermeknyelvi sajátosság, vö. *gy. ny. Dutt* (< *Guszt*), *vijád* (< *virág*), *edéj* (< *egér*) stb. (Vértess, i. m. 21.). Az *egerem-bederem* (7. sz.) változatban az utótag *d* hangja elhasonulás eredménye.

7. Az *egyödém-bögyödém* változathoz szónyújtással egyrészt

^{1a} Vö. e hangtörvényre Horger, (NyF. 65. sz.).

egyedélēm-bęgyedélēm* > *ęgyedelēm-bęgyedelēm* ~ *egyedelem-begyedelem* (21. sz.), másrészt **ęgyedērēm-bęgyedērēm* > *ęgyederēm-bęgyederēm* (26. sz.) ~ *egyedérem-bęgyedérem* (27. sz.), az *ęgyedōm-bęgyedōm* változattól pedig ugyanígy *ęgyedōlēm-bęgyedōlēm* (24. sz.) ~ *ęgyedōlēm-bęgyedelēm* (23. sz.) lett, mint pl. *hinta* > *hilinta* ~ *hirinta*. (Az *l*, *r*-nek a szónyújtásban való szerepére vö. Gombocz, MNy. XII, 385—87; XIII, 238.) A hódmézövásárhelyi *ęgyedēlēm-bęgyedēlēm* (22. sz.) az *e-ző* és *ō-ző* változatok vegyülésének eredménye. Az *ęgyedezi-bęgyedezi* (25. sz.) alak a nyelvérzék tévedésének következménye: az *ęgyedōlēm-bęgyedōlēm* alakot tévesen igének érezték (vö. *ōkdōm-bōkdōm* 19. sz., *ōkdēm-bōkdēm* 40. sz., *akadom-bakadom* 20. sz.) s a vélt 1. sz.-ű *-m* személyrag helyett 3. sz.-ű *-i* személyraggal látták el az ikerszót (ęgyedōli-bęgyedōli*) s a vélt denominális *-l* képzőt denominális *-z* képzővel helyettesítették: **ęgyedōli-bęgyedōli* > *ęgyedezi-bęgyedezi* (25. sz.). Ugyancsak a nyelvérzék tévedése hozta létre a *ęgyērēdi-bęgyērēdi*-féle változatokat: az *ęgyedēm-bęgyedēm* > **ęgyedērēm-bęgyedērēm* > (*d* > *r-d* hangátvetéssel és *ę* > *j* változással) **ęgyērēdēm-bęgyērēdēm* (vö. *ęgyrēm-bęgyrēm* 9. sz.) > (a vélt 1. sz.-ű *-m* személyragot 3. sz.-ű *-i*-vel helyettesítve) *ęgyērēdi-bęgyērēdi* > *ęgyērēdi-bęgyērēdi* ~ *ęgyirīdi-bęgyirīdi* ~ (a nyelvérzék újabb tévedésével) *erēdi-bęgyerēdi* (28—31. sz.). Az utolsó változat nyilván úgy keletkezett, hogy az *ęgyerēdi*-előtagban az *ęgy* mutatónévmást érezték, amely Fejér megyében, e változat feljegyzésének helyén valóban rövid *i*-vel hangzik.

8. Néhány változat *ęgyērēm-bęgyērēm ill: *ęgyēlēm-bęgyēlēm közvetítő változatokra utal. Ezek vagy *d* > *r* ~ *l* hanghelyettesítéssel keletkeztek az egykori *ęgyedēm-bęgyedēm*-ből (vö. *hulládoz* ~ *hullárooz*, *hellehullárooz* MTsz., *līli* madár ~ *līdike* Ethn. XXI, 154. stb.), vagy pedig egyszerejtéssel az **ęgyedērēm-bęgyedērēm* ~ **ęgyedēlēm-bęgyedēlēm* nyújtott szóalakokból. (E *-tede-* > *-te-*típusú egyszerejtésre vö. Horger, MNy. XXX, 70.) Az *ęgyērēm-bęgyērēm-ből egyrészt *ęgyerēm-bęgyerēm* (6. sz. > elhasonulással: *ęgyerēm-bederēm* 7. sz.), másrészt *gy* > *d* változással s a második nyílt szótag *ę*-jének kiesésével (*ędērēm-będērēm >) *edrēm-będrēm* (8. sz.), illetve (*ęgyrēm-bęgyrēm >) *ęgyrēm-bęgyrēm* (9. sz.) változat keletkezett.² Ehhez hasonlóan lett az *ęgyēlēm-bęgyēlēm-ből (a második nyílt szótag *ę*-jének kiesésével) *ęgyēlēm-bęgyēlēm s ebből tovább *ęllēm-bęllēm (vö. *irigylī* > *irillī* NySz., *irēllī* MTsz.) > *ellēm-bęllēm* (45. sz. ~ *ellem-bęllem* 44. sz. ~ *elēm-bęlēm* 46. sz. ~ *elem-pelem* 47. sz. ~ *ele-bele* 48. sz. ~ *ellen-bellen* 49. sz. ~ *elen-pelen* 50. sz.) > (idegen hatásra? szóvegyüléssel?) *ęllán-pęllán* > *illán-pillán* (51—52. sz.) alakváltozatok fejlődtek.

9. Az *ęgyedēm-bęgyedēm* alakból elvonással keletkezett az *ęgyed-bęgyed* (32. sz.). Jól szemlélteti ezt az elvonást az a solti közlés, mely

² A székely *ęgyerēm-bęgyerēm* változattól magyarázandó az oláh *ęghiera-bęghiera* (olv. *ęgyērū-bęgyērū*) gyermekverskezdet, melyet Nyr. XXXVII, 468. idéz.

szert a kiolvasóvers kezdetén még *egyedem-begyedem* van, de az ezzel kezdődő játéokra már így szólítják fel egymást a gyerekek: Játsszunk *egyed-begyedet* (MNy. IV, 239).

Az egykori *egyedem-begyedem* alakból tehát a legtöbb változat könnyen megmagyarázható: a közölt 69 változat közül közvetlenül vagy közvetve 42 vezethető vissza erre. De közvetlen kapcsolatban van ezzel még két változat: az *egyetem-begyetem* és *ögyötöm-bögyötöm* (5., 18. sz.).

IV.

10. Mielőtt a többi változatok eredetét vizsgálnánk, célszerű lesz az idetartozó ikerszók nagy részének alapváltozataiként felismert *egyedem-begyedem* ~ *egyētēm-bēgyētēm kezdő ikerszók eredetének megfejtése.

Kőrösi Sándor (Ethn. III, 203.) a fiumei olasz gyermekversekből akarta megmagyarázni *egyedem-begyedem* szavunkat, de a fiumei ol. *enchete-penchete, engele-bengele, andjol-banjol* [így] ~ magy. *egyedem-begyedem* egyeztetés nagyon erőszakolt, azonkívül az *engele-bengele* kezdetű fiumei olasz változat maga is határozottan német eredetű, ez tehát a közvetlen német átadás lehetőségének megvizsgálására utalhatna bennünket. Úgy látszik, Vikár Béla (Nyr. L, 139.) is idegen eredetűnek tartja *egyedem-begyedem* szavunkat, mert azt írja, hogy az *egyedem-begyedem* kezdetű játékdalnak egyik „változata” így kezdődik: *Anketi-panketi cukete me*, ez pedig kétségtelenül idegen eredetű kiolvasóvers.³

Három körülmény azonban ellene szól ennek az egyeztetésnek is: 1. A változatok közölt földrajzi adatai alapján feltétlenül észre kell vennünk, hogy az *egyedem-begyedem*-féle ikerszókkal kezdődő kiolvasóvers az egész magyar nyelvterületen előfordulnak s a változatok olyan gazdagságát mutatják, hogy joggal feltételezhetjük az összes magyar községekben való meglétüket. Ezzel szemben az eddigi közlések alapján rendelkezésünkre álló kétségtelenül idegen eredetű változatok elsősorban a magyar nyelvterület szélein helyezkednek el s ugyanitt állapítható meg az *egyedem-begyedem*-nek kontaminációval idegen eredetű változatokba való benyomulása. (VIII. típus.) Kiss Áron gyűjteménye ugyan nagy hiányokat mutat e téren, de az egyéb helyekről összegyűjtött adatok vallomásaival így is meggyőző a földrajzi elterjedés képe. 2. Fontos az

³ Barna Ferdinánd (A mordvaiak pogány istenei 69–70.) az *ankete-pankete* kiolvasó verskezdetét a mordvin *Ange Pat'üi* égisten-asszony nevének eltorzításából magyarázta — egészen önkényesen —, de az *egyedem-begyedem*-ről ezt nem állítja. Elfogadja ezt a magyarázatot Kandra Kabos, Magy. Myth. 272. és — úgylátszik — Nyr. XXVIII, 179–80. is. Barna és Vikár nézeteinek összekapcsolásából egyrészt az következnék, hogy a magyar *egyedem-begyedem* is a mordvin égisten-asszonyt jelentené, másrészt pedig az, hogy az *anketi-panketi* olasz és német változatai (Ethn. III, 203; Schwarz 118–9. stb.) is mordvin eredetűek lennének! (Hasonló ellenvetés: Nyr. XXXV, 240 Erdődi J. sz. k.)

a belső érv is, hogy az *egyedem-begyedem* kezdetű kiolvasóversek ele-nyészően csekély kivétellel (vö. VIII. A—B. típus) elejüktől a végükig felismerhetően magyar szövegűek s alapos okunk van rá, hogy a látszólag érthetetlen kifejezésekben is magyar szavakat keressünk. 3. Az érthető magyar szökből álló kiolvasóversek és az értelmezhető külföldi kiolvasók közt nem találunk olyan szerkezeti vagy szövegi egyezéseket, amelyek a szöveg-kölcsönzést bizonyítanák. Összehasonlításul hadd álljon itt az *anketi-panketi* egyik változata az I. típus alapszövegével:

Ékēti-pékēti cukēti mé,
 Ábész-bábész dominé,
 Éksze prót in de nót,
 Fini-fáni puf trauszt.

Zala m. Eötvöspusztá Nyr. IV, 170.

Ēgyedēm-bēgyedēm tengēr tánc,
 Hajdú sógor mit kívánsz?
 Nēm kívánok ēgyebet,
 Csak ēgy falat kēnyeret.

Veszprém m. Tapolcafó stb.

A ritmikai egyezés, hangzásbeli hasonlóság és a közös tartalmi elem (Brot ~ kenyér) mellett is világosan láthatjuk, hogy a két változat lényegileg más: az egyik egészen idegen, a másik egészében magyar. Természetesen még nagyobb ez a különbség, ha valamely másik (pl. a szintén régi V.) típusal állítjuk párhuzamba a bemutatott (vagy bármely más) idegen eredetű verset.

Legtovább azonban Tolnai Vilmos (MNY. XIII, 248.) megy az idegen eredet vitatásában. Szerinte az *egyedem-begyedem* kiolvasó „eredetére aligha magyarázható magyarnak“, mert a folklóre kimutatta róla, hogy „Kínától Wales legnyugatibb szegélyéig az egész óvilágban megvan“. Ez a fogalmazás azonban félreértésre adhat okot. Tolnai itt bizonyára Bolton alább idézendő gyűjteményére gondol, de ennek adatai nem azt bizonyítják, hogy az *egyedem-begyedem*-mel (vagy ehhez közelálló iker-szóval) kezdődő kiolvasóversek, hanem maga a kiolvasás szokása van meg az egész óvilágban (Európában, Ázsiában, Afrikában). De maga a szokás az amerikai indiánoknál és Hawaii szigetén is megvan (Bolton 63: 1; 122: 863). Ez a nagy elterjedtség pedig nem annyira történeti, hanem inkább elemi rokonságra utal. De ha a kiolvasás szokása átvétel útján terjedt volna is egyik néptől a másikhoz, bizonyos versek szövege akkor is lehet eredeti alkotás, amelyet csak az illető nyelvből fejthetünk meg. A magyar szövegű kiolvasóversek *egyedem-begyedem*-féle kezdetének megfejtését tehát még akkor is jogosan kereshetjük a magyar nyelv rendszerén belül, ha a kiolvasás szokásáról és a kiolvasó versek rifmusáról sikerülne is bebizonyítani valakinek jövevény-voltukat.

11. Magyarázatunkban abból a tényből indulunk ki, hogy az *egyedem-begyedem*-féle ikerszók élete, alakulása a kiolvasóversekhez van kötve, még pedig oly nagy mértékben, hogy ezektől függetlenül alig fordulnak elő: nem-kiolvasó játékszövegben (33. s esetleg 60. sz.) és játéknévként (32. sz.) is ritkán, egyébként pedig, úgy látszik, sohasem.^{3a}

Régóta ismert tény, hogy a kiolvasó gyermekversek jelentékeny csoportjának kezdete a számsoron alapul, pl.

Egy, kettő, három, négy...

Kopasz barát hová mégy?

Pápára pipáért,

Veszprémbe dohányért stb.

[Hn. Kiss Á. 37. XI. 3.]

Legközelebbi változatai: Kiss Á. 37—40. XI. 1—2, 5—11. sz.; Ethn. XVI. 307. — Hazai német változatok: Ethn. Értesítő VII, 68; Schwarz 111—120. (bibliografiával). — Német: Bolton 72, 74—80. I.; Schwarz i. h. stb. — Holland: Bolton 70—71. I. — Angol és amerikai: Bolton 92—94, 123. I.; versközben: u. o. 109—119. I. — Francia: Bolton 68. I. — Baszk: Bolton 67. I. — Spanyol: Bolton 67. I. — Olasz Ethn. III, 200, 204. — Újgörög: Bolton 66. I. — Örmény: Bolton 65. I.

Megfigyelhető a változatokon az is, hogy az első vagy negyedik, vagy mindkét ütem egyszótagúságát kiküszöbölik s így a ritmus gördülékenyebb lesz, pl.

a) *Egyik, kettő, három négy* stb.

[Hont m. Visk Nyr. V; 334, Kiss Á. 39. XI, 12.]

b) *Egy, kettő, hábor, német* stb.

[H. n. Kiss Á. 26. I, 1.]

c) *Ēgyyēm, kettöm, hábor, német* stb.

[Arad m. Pécska KálmK. I, 212, Kiss A. 26. I. 5.]

Az utolsó változatai: 1. Veszprém m. Tapolcafő Kiss Á. 26. I. 4. — 2. Somogy m. Gamás (kézir.). — 3. Baranya m. Rád Kiss Á. 26. I. 3. — 4. Szeged Felsőváros KálmSz. I, 78. — 5. Szeged vid. Nagyszéksós (kézir.). 6. Torontál m. Padé KálmSz. II, 75. — 7. Torontál m. Öszentiván KálmSz. III, 104. — 8. Torontál m. Lőrincfalva KálmSz. III, 293. — 9. Csanád m. Apátfalva KálmK. II, 183. — 10. Csanád m. Battonya KálmK. II, 183. — 11. Csanád m. Csanádapáca (kézir.). — 12. Bereg m. Rákos Ethn. XVI, 307. — 13. Szabolcs m. Földes Nyr. III, 430. — 14. Torda-Aranyos m.

^{3a} Nem állapítható meg, hogy a gyermekek iskolai feladatából idézett *egyedem-begyedem* szót (Nyr. XLI, 369) gyermekversből való idézetként, vagy más vonatkozásban használták-e fel a tanulók. Az ott közölt adatokat azonban a nyelvhasználat szempontjából óvatosan kell kezelnünk, mert rendelésre készültek.

Kiss Á. 26. I, 2. — 15. Udvarhely m. Fejér-Nyikó mell. NGy. XI, 182 (= Kriza: Vadrózsák 1863, 128.)

Figyelemreméltó e vátozatokban az egész országban való elterjedtség s az első két számnévnek birtokos személyraggal ellátott alakja. Ezek alapján jogosan gondolhatunk arra, hogy az *egyedem-begyedem* (~ *egyétém-begyétém) ikerszóban is valamiképpen az *egygyem-kettóm* ill. *egyém-ketém lappang. Ezen az alapon valóban meg is fejthető e szó: az *-m* birt. szr. elhagyása után megmaradó *egyéd-(b)egyéd* ~ **egyét-(b)egyét-* rész nem lehet más, mint az ómagyarkori *-d* ~ *-t* kicsinyítőképzővel (vö. J u h á s z Jenő, MNy. XXXII, 224 skk.) megtoldott *egy* számnév és *b*-vel ikerített alakja, eredetileg tehát kb. annyit jelentett 'e g y e c s k é m (-k e t t e c s k é m)'. Az *egyedem-begyedem* verskezdetet ugyan nem tudjuk kimutatni az ómagyar korból^{ab} — amint ebből a korból semmiféle gyermekjáték írott nyoma nem maradt fenn, — de azért kétségtelenül megvolt ez már akkor is, mert a gyermekjátékok (és — versek) sok régiséget őriztek meg napjainkig. Maga az *egyedem* szó kimutatható az ómagyar korból: megvan az ÓMS. e sorában: *eggedum illen* 'egyecském éljen' (Jakubovich—Pais, Ómagyar Olvasókönyv 127). Megvolt a régi nyelvben az *eggyecske* 'einzig, nur ein' szó is (NySz.).

12. Az *egygyem-kettóm* ~ *egyedem-begyedem* verskezdés azonban nemcsak merőben eltérő kiolvasóversekből állítható egymás mellé, hanem ugyanannak a gyermekversnek két változatában is kimutatható, pl.

Egyööm, kettóm

Bíbor, nábor,
Karika, fickó,
Túrós Tamás
Rajz!

Torontál m. Ószentiván KálmSz. III, 104., 126. sz.

~ *Ögyedöm, bögyedöm,*

Csícó, nácóm
Karika, fickó,
Túrús Tamás
Rajz!

Torontál m. Szőreg KálmSz. III, 104., 127. sz.

Vö. még: *Egyedem-begyedem*

Nibel, nábol,
Ökör, bika,
Lengyel vászon

^{ab} Az *egyedem-begyedem* ikerszó változataira éppen 100 évvel ez előtt hívta fel először a figyelmet C z u c z o r (Athenaeum 1837. I, 235), aki gyermekkorai emlékeiből, nyilván a Csallóközből az *egyem-begyem, ellem-bellem, igyiridi-bigyiridi* változatokat említi. Ennél régibb írott adatumk nincs is ez ikerszóra.

Kerekes Péter,
Túrós Tamás,
Precc.

Szeged (kézir.)

Hogy az *ëgyyem, kettöm* (*ëgyëm-ketëm) egymás mellett álló két szót a gyermekversben ikerszóval helyettesítették, az nem lephet meg bennünket, ha egy kissé beletekintettünk a gyermekversek alakulásának titkaiba. A *lipátoknak-lapátoknak* pl. minden gyanúsításon felül álló ikerszó, mégsem a *lapát* többesszámú alakjának ikerítésével keletkezett, hanem az *ipatoknak-napatoknak* összetételből, amint ezt a következő két szemelvény mutatja:

... *Lipátoknak, lapátoknak*
Sárga sarkantyúja ...

Arad m. Pécska KálmK. II, 191.

és ... *Ipatoknak, napatoknak*
Sárga sarkantyúja ...

Szeged KálmK. II, 191; Tápé KálmSz. I, 88. stb.

Hasonlóan lesz a gyermekversekben a *hegyet-völgyet* összetételből *ögyet-vögyet*, a kiolvasó versek *üsd ki, vesd ki* felszólításából egyrészt *üsski-büsski*, másrészt **eski-beski > ecski-becski > ecki-pecki* stb. (Vö. 17. §).

13. A magyar *ëgyedëm-bëgyedëm*-hez hasonlóan az idézett két zürjén változat (I. IV. típus 22. sz. után) kezdetében is valószínűleg az 'e g y' (esetleg 'egy-két') számnév van. Mivel ezek szerkezetileg hasonlóaknak látszanak a IV. típus 18—22. sz. változataival, mindkettőt közöljük összehasonlítás céljából:

magyar 18. sz. *Ögyötöm, bögyötöm,*
Tijom, tájom,
Tozzsok, bozzsok,
Bányabükki
Bükkmagyaró
Célai, Cinegei
Kácki Tarkó
Pinty.

zürj. a) *Ögödym, ögödym*
Tyvjän, konjön
Tödtsör, pödtsör
Niss jam vartön
Puon pegyschön
Broton lyijiss.

zürj. b) *Ögöd̄im-mögöd̄im*
 (öt̄ikön-möd̄ikön),
 t̄ivjön-könjön
 sötsör-potsör
 (šeršen-böršen?)
 n̄iz sam vartō:
 puön, peḡšön l̄j̄is⁴

V.

14. Az eddigiek alapján szinte magától kínálkozik a feltevés, hogy az *egyöd̄em-begyöd̄em*-re vissza nem vezethető 2×2 szótagú ikerszókat közvetlenül az *eggyem-kettöm* ill. **egyem-ket̄em* alakból, az egytagúakat pedig az *egy-két* ill. **egy-kēt* alakból próbáljuk megfejteni.

Az *egyem-begyem* (vö. 33—34. sz.) változat valóban könnyen megfejthető ilyen módon: az **egyem-ket̄em* > *egyem-begyem* helyettesítés az eddigiek után nem szorul magyarázatra. Nehezebben érthetők azonban az *etyem-petyem*-féle (35—42. sz.) változatok. Mindenesetre feltűnő ezeknél, hogy csak az V. típusban fordulnak elő s két erősen romlott változat kivételével itt is csak olyankor, mikor a második félsor zöngétlen *p*-vel ill. — 1 esetben — zöngetlen *f*-fel kezdődik (*petymájára, petymárára, pety várára, pitypalára, pityfalára, ficpolára, pecmellöre*) ezért igen valószínűnek látszik, hogy a második félsor hátraható hasonítására ikerítették az első félsort zöngétlen *p*-vel s helyettesítették a *gy-t ty* (>*c*)-vel, pl. **Egyem-ket̄em pitypallára ...* >

*Egyem-begyem pitypallára helyett:

Etyem-petyem pitypallára stb.

⁴ A múlt században messzemenő következtetéseket fűztek ez egyezésekhez (vö. különösen Barna F. i. m. 69, 77), bár a szöveg egészen más, mint amilyeneket a magyar változatokban találunk. Fokos Dávid igazgató úr kérésére az *a*) változat szövegét a következőképen értelmezte magyarul: 'Egyenként, egyenként, hálóval(?) ugyan hol?, a kemence tetején a coboly gödröt vágott, fával, csontocskával nagyott lött.' A szövegromlás miatt persze ez csak hozzávetőleges fordítás. Ugyancsak az ő szíves figyelemztetésének köszönöm a *b*) alatti változatot, melyet Wichmann JSFOu. X, 68. L y t k i n orosz és K i j a n e n finn nyelvű fordítását is felhasználva így értelmez németül: 'Je einer, je zwei, nach einander sucht der Zobel Köder mit einem keilförmigen Netze; er schlug mit einem Hölzchen, mit einem Knochen!' — Feltűnő a zürjén *b*) szöveg-*n* végű verskezdő szópárja. Az értelmezők bizonyára e miatt tekintik ragos határozónak: 'egyenként'. Mivel pedig láttuk, hogy a magyarban is vannak *-n* végű változatok (4. §. és *egyen, ketten ...* 11. §. c) típus, 1. sz. vált.), amelyek megőrzött régiségek is lehetnek, az **egyöd̄en-begyöd̄en* talán eredetileg annyit jelentett 'első(cske)ként-második(acska)ként'. Ebben az esetben a szóvégi *-n* > *-m* változás a második tag *b-* kezdetének regresszív hasonító hatására történt meg **egyē(dē)n-begyē(dē)n* > **egyē(dē)m-begyē(dē)n* > *egyē(dē)m-begyē(dē)m*.

Az *etyëm-petyëm*-ből egyrészt *eten-peten* (38. sz.), másrészt *ötöm-bötöm* ~ (népetymológiával) *ököm-bököm* (39—40. sz.) ill. *ecem-pecem* > *ece-pece* (41—42. sz.) lett (mint pl. *hetyke-petyke* > *hecke-ficke* stb.). Az *ece-pece* alak (vö. *ele-bele* < *elem-belem*, *egede-begede* < *egedem-begedem*) talán úgy keletkezett, hogy az 1. sz.-ű *-m* birtokos személyragot 3. sz.-ű *-e*-vel helyettesítették. (Vö. 7—8. §).

Az *ec-bec* (54. sz.) ~ *ec-pec* (53. sz.) *hec-pec* (53. b. sz.) < *ecs-kecs* (55. sz.) < **ety-ket(y)* < *egy-ket > (*egy-begy* ~ *egy-megy* 58—59. sz.) változatok kialakulása jól szemléltethető a következő változatokon:

1. *Ec-bec*, kimehetsz,
Holnap délbe bejöhetsz!

[H. n. Kiss Á. 26. II, 2.]

2. *Ec-pec*, kimehetsz,
Holnap reggel kijöhetsz!

[Fejér m. Bodmér Kiss Á. 26. II, 1.]

3. *Ecs, kecs*, három, necs,
Ripit-rapot-rápot, recs.

[Fejér m. Bodmér Kiss Á. 26. II, 4.]

4. *Egy-megy!*
Ki van az az *egy!*

[Borsod m. Mezökövesd (kézir. Dr. S. 1.)]

Az *egybe-megybe* ~ *egybe-begybe* (56. sz.) < *egybe-kegybe* (57. sz.) < *egybe-ketbe 'egybe-kettőbe' változatok kialakulása is konkrét példán szemléltethető:

Egybe-megybe, két kendőbe,
Szól a rigó az erdőben,
Csir-csár, Szabó Pál,
Hajtsd ki eztet innen már!

[(VI. 2. sz.) H. n. Kiss Á. 29. V. 8.]

~ *Egybe-kegybe*, keszkenőben,
Sárga rigó az erdőben,
Csir-csár, Szabó Pál,
Itt ki, dujj ki eztet ki.

[(VI. 3. sz.) H. n. Kiss Á. 30. VI, 3. (Ott 5 sorban.)]

15. Az *egy-ket > *ety-kety > *ecs-kecs* ~ *ec-pec* ~ *ec-bec*; *egybe-ketbe > *egybe-kegybe* > *egybe-megybe*; *etyëm-ketyëm 'egyem-kettöm' > *etyëm-betyëm* (~ *etyëm-petyëm*) változásokat tehát kétségtelenül az ú. n. mellérendelő összetételnek ikerítéssel való helyettesítéseként kell felfognunk, de magyarázatra szorul az *etyüdëm-betyüdëm*-féle változatok háromszótagú volta.

Tolnai Vilmos (MNy. XIII, 248.) szönyújtásra gondolt, de a *t, d*-vel való szönyújtásra egyéb példákat nem idézett. Ha az *ëgyëdëm ~ *ëgyëtëm*-előtag valóban kicsinyített névszó (11. §), akkor az ikerszó két tagjának háromszótagúsága érthető önmagában, csak az szorul magyarázatra, hogy miért éppen ez került be a változatokba és terjedt el az *ëgyëm-bëgyëm* (< **ëgyëm-ketëm*) rovására.

Az *ëgyëdëm-bëgyëdëm*-féle ikerszóknek a kiolvasó versbe való bekerülése úgy történhetett, hogy eleinte kedveskedő-becézgető módorban használták a felnőttek a gyermekekkel való játszás közben az *ëgyëm-bëgyëm* (< **ëgyëm-ketëm*) helyett az *ëgyëdëm-bëgyëdëm* (esetleg **ëgyëdëm-ketëdëm*) 'egyecském-kettescském' verskezdetet s gyors, pattogó ritmusa miatt megtetszett a gyermekeknek, ezek átvették s így lassanként elterjedt.

Az újabb *ëgyëdëm-bëgyëdëm* ikerszó terjedését pattogó ritmusán kívül úgy látszik, még két körülmény elősegítette: 1. Abból a körülményből, hogy az I—IV. típusban, a $3/3//3 (= 2/1)$ ritmusú változatokban az *ëgyëdëm-bëgyëdëm*-féle ikerszók 85-nél több változatban fordulnak elő a 2×2 szótagúak pedig csak 3-szor s ezzel szemben $3/3//4 (= 2/2) \sim 2/2//4 (= 2/2)$ ritmusa V.—VI. típus változataiban csaknem a 2×2 szótagúak vannak túlsúlyban, arra kell gondolnunk, hogy az *ëgyëdëm-bëgyëdëm*-féle verskezdet elterjedését a második félsor háromszótagú volta is elősegítette. 2. Mivel pedig az *Anketi-panketi*-féle kezdetű idegen eredetű gyermekversek is $3/3$ ritmusú kezdő félsort mutatnak s mivel a magyar nyelvtérület szélein az *ëgyëm-bëgyëm*-féle kezdés szórványosnak látszik, az *ëgyëdëm-bëgyëdëm*-féle kezdés viszont elég gyakori, az is valószínűnek látszik, hogy ez utóbbiak terjedésére az idegen eredetű gyermekversek ritmusa is kedvezően hatott.

VI.

16. Ha visszatekintünk az eddigiekre és csoportosítjuk az elért eredményeket, tisztán áll előttünk a kiolvasóversek kezdetének változatos története és a nagyszámú változatnak egymáshoz való viszonya. A fonetikai okokra visszavezethető hangváltozások (4—5, 8, 14. §), az idegen hatást tükröző, vagy a gyermeknyelv sajátos hangrendszerén alapuló hangváltozások (6. §), a nyelvérzék tévedésén alapuló analógiás változások (7, 14. §), az alaktani változtatások (7, 9, 11. §) és a vers ritmusának a kezdő ikerszók hangalakjára gyakorolt hatása (2, 15. §) alapján megállapíthatjuk: 1. hogy az *ëgyëm-bëgyëm ~ ëgyëdëm-bëgyëdëm*; *ëgybe-bëgybe*; *ëgybëgy*-féle ikerhangzókkal kezdődő kiolvasóversek verskezdő ikerszavában a számsor első két tagja (1, 2) lappang s az ikerszók második tagja a számsor második tagját (a 2-t) helyettesíti; 2. hogy

az ikerszónak fent (3. §) közölt összes változatai (68 vagy 69) végeredményben 3 alaptípusra vezethetők vissza:

- a) *ëgy-ket > $\left\{ \begin{array}{l} \textit{ëgy-bëgy} \sim \textit{ëgy-mëgy} \text{ (58—59. sz.)} \\ \textit{*ëty-kel(y)} > \textit{ecs-kecs} \sim \textit{ec-pec} (\sim \textit{hec-pec}) > \textit{ec-bec} \\ \text{(53—55. sz.)} \end{array} \right.$
- b) *ëgybe-ketbe 'egybe-kettőbe' > *egybe-kegybe* ~ *ëgybe-bëgybe* ~ *ëgybe-mëgybe* (56—57. sz.)
(?) *ëgyre-ketre 'egyre-kettőre' > *egyre-begyre* (60. sz.)
- c) *ëgyëm-ketëm 'egyem-kettöm' > *ëgyëm-bëgyëm*⁵ >
>	{	(	~	*)	ëgyëtëm-bëgyëtëm	}	>	{	*	ëgyëdëïëm-bëgyëdëïëm	}	stb.	(	4—30	;	vö.	.	még	31.	. sz.)	
																					stb.
- <math>\left. \begin{array}{l} \textit{egyem-begyem} \sim \textit{ëtyëm-pëtyëm} \text{ (> } \textit{ëcëm-pëcëm} \text{) stb. (33—43. sz.)} \\ \textit{ëgyëdëm-bëgyëdëm} \\ \textit{ëgyëtëm-bëgyëtëm} \\ \textit{stb. 3-szótagú alakok} \\ \textit{(1—7, 10, 12—20. sz.)} \end{array} \right\} \left. \begin{array}{l} \textit{*ëgyëdëïëm-bëgyëdëïëm} \text{ stb. 4-szótagú} \\ \textit{alakok (21—30; vö. még 31. sz.)} \\ \textit{*ëgyëlëm-bëgyëlëm} > \textit{*ëllëm-bëllëm-fé-} \\ \textit{lék (44—52. sz.; vö. 8. §)} \\ \textit{egyed-begyed; egdem-begdem-féle} \text{ rövi-} \\ \textit{dült 2-szótagú alakok (32; 8-9, 11. sz.)} \end{array} \right\}

VII.

17. A kiolvasó gyermekverseknek *ëgyedëm-bëgyedëm*-féle kezdetéről s az idetartozó ikerszóváltozatokról nincs is több mondani valónk, de e versek szövegének további sorsáról még egy érdekes megfigyelést közölhetünk: azzal a ténnyel, hogy a kiolvasóvers elejére ikerszó került, megindult újabb ikerszónak a szövegváltozatokba való benyomulása. Ezzel magyarázható az a különösnek látszó eset, hogy míg az „*Egy, kettő, három, négy...*“-kezdetű változatokban (Kiss Á. 26—27. II. csoport, 37—40. XI. csoport adatai szerint) egyetlenegy ikerszó sem fordul elő, addig az ikerszóval kezdődő változatokban (Kiss Á. 27—34. IV—X. csoport adatai szerint) a kezdő ikerszón kívül *tíjom-tájom, torzsok-borzsok, szil-szál* (szalmaszál) ~ *csir-csár* ~ *csik-csák* ~ *szüm-szám* stb.; *ecski-becski* ~ *üsski-büsski* (< *üsd ki, vesd ki*); *iszki-duszki* ~ *itt ki-dutt ki* stb. (< *üsd ki, dobd ki*); *csára-fára, rip-rop, dinom-dánom, holló-polló, perc-porc* (. . . korc); *tüz-büz* ~ *duz-buz*; *king kong* ~ *kim-kom* stb. ikerszók is előfordulnak. Egészen hasonló jelenséget figyelhetünk meg az angol kiolvasó-gyermekversekben (Bolton 92—94., ill. 103—5. stb. l.): a számokkal (*one, two,*

⁵ Esetleg *ëgyën-ketën 'egyként, kettőként' > *ëgyën-bëgyën > *ëgyëm-bëgyën előzmény után (vö. 4, 13. §).

three . . .) kezdődő változatokban egyetlen ikerszó vagy ilyen jellegű szópár sincs az *eeny, meny, mony, my . . .* kezdetűekben: *araca-baraca ~ harico-barico ~ hallico-wallico ~ hericky-bericky, elke-belke, stick-stock* stb. A németben ugyan a számsorral kezdődő versekben is vannak ikerszók, de jóval nagyobb mértékben fordulnak elő az ikerszó-szerű kezdés mellett. (Vö. Bolton 74—80., ill. 80—91. l.). Ennek a feltűnő jelenségnek egyik okát bizonyára abban kell látnunk, hogy a számsorral való kezdés nagyobb gyermekek kiolvasásában szokásos, a kisebbek pedig az ikerszókat kedvelik. Másik oka az lehet, hogy az ikerszóval való kezdés előkészíti a kiolvasó gyermeket a további ikerítésekre.

Rövidítések: *Bolton*: Henry Carrington Bolton, *The Counting-Out Rhymes of Children*. London 1888. (Az első számjegy a lapra, a második a változatra vonatkozik.) — *Ethn.*: Ethnographia. — *h. n.*: hely nélkül: — *JSFOu*: Journal de la Société Finno-Ougrienne. — *KálmK.*: Kálmány Lajos, *Koszorúk az Alföld Vad Virágaiból*. I—II. Arad 1877—8. — *KálmSz.*: Kálmány Lajos, *Szeged Népe I—III*. Arad és Szeged 1881—91. — *kézir.*: Kéziratgyűjteményem. (E rövidítés után „Dr. S. I.”: Dr. Sándor István főiskolai tanár úr szíves közlése. A többi közlők teljes névvel vannak megnevezve.) — *Kiss Á.*: Kiss Áron, *Magyar Gyermekekjátékgyűjtemény*. Bp. 1891. (Az első arabs szám a lapra, a római számjegy a csoportra, a második arabs szám a változatra vonatkozik.) — *MNy.*: Magyar Nyelv. — *NGy.*: Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam. I—XII. Bp. 1872—1911. — *Nyr.*: Magyar Nyelvőr. — *Schwarz*: Schwarz Frigyes, *A soproni német gyermekdal*. Bp. 1913. (Ném. Phil. Dolg. VII.) — *SzékS. Tr.*: Tréfás népdalok, csúfolódó versikék, gyermekdalok s játékok, dajkarimek és találós mesék. Székely Sándor gyűjteményéből kiadta Abafi Lajos. Bp. é. n.

1941/42 | 238

B 54432